

Ольга Карабінська,
студентка магістратури
ННІ філології та журналістики.
Науковий керівник: **Г. М. Доброльожа,**
кандидат філологічних наук, доцент.

УКРАЇНСЬКІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ В СУЧАСНІЙ ПУБЛІЦИСТИЦІ

У статті розглянуто функціонування загальномовних фразеологізмів у мові засобів масової інформації, їх трансформацію та тенденції щодо утворення нових фразеологізмів.

У сучасних умовах становлення та розвитку української незалежної державності важливу роль відіграють засоби масової інформації. Тому дослідження мови публіцистичних текстів, зокрема мови газети, набуло сьогодні особливо актуального значення. Пріоритетним у дослідженні мови періодичного видання є функціонально-стилістичний підхід, який розкриває загальні перспективи розвитку мови газети на сучасному етапі.

Одним із аспектів функціонально-стилістичного підходу є вивчення місця і ролі фразеологічних одиниць у газетних текстах як одного з найважливіших засобів експресивного вираження думки, оновлення та збагачення образних ресурсів газети, що відкривають широкі можливості творчого використання описових зворотів мови.

Протягом тривалого часу мова ЗМІ залишалася поза увагою мовознавців. Одним із перших, хто піддав науковому аналізу мову періодики, був М. Гладкий у праці «Наша газетна мова» (1928 р.). Великий внесок для виявлення особливостей мови періодичної преси зробили М. Жовтобрюх, О. Сербенська та О. Пономарів. Предметом зацікавлення мовознавців були переважно одиниці лексичного (терміни, okazіоналізми, неологізми) і фразеологічного рівнів.

Наприкінці ХХ століття зацікавленість проблемою функціонування фразеологічних одиниць у мовознавстві зростає, з'явилася низка наукових праць, у яких особлива увага дослідників приділена вивченню фразеологічних одиниць у мовленні (зокрема праці О. В. Куніна, А. І. Молоткова, М. М. Шанського, Н. О. Бойченко, Т. С. Гусейнової).

На початку ХХІ століття зростає інтерес науковців до аналізу фразеологічних трансформацій (модифікацій) у мовленні. Це праці

таких вчених: С. П. Коновець «Комунікативно-прагматичні особливості актуалізації фразеологізмів у дискурсі сучасної преси (за матеріалами іспанських періодичних видань)» (2002), Т. П. Свердан «Усічення як тип структурно-семантичного варіювання і способ трансформації у фразеології» (2003), С. Б. Пташник «Структурно-семантичні особливості фразеологічних модифікацій та їхні функції в німецькому газетному тексті» (2003), Н. Г. Скиба «Активні фразеотворчі процеси в українській публіцистичній і художній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століть» (2005) та ін., чії дослідження здійснювалися на матеріалі художньо-публіцистичних текстів.

Усі ці праці засвідчують те, що преса є одним із регістраторів живих процесів, які відбуваються у мові, тому вона має значний інтерес як лінгвістичне джерело.

Актуальність дослідження обумовлена особливою роллю фразеологічних одиниць у мові засобів масової інформації та обмеженою кількістю в сучасному мовознавстві праць, присвячених лінгвостилістичному аналізу публіцистики української періодики (зокрема фразеології). Багатогранність і маловивченість проблеми функціонування фразеологізмів уже довгий час спонукає науковців до студіювання даного питання, що й зумовлює актуальність нашого дослідження. Крім того, мова ЗМІ є важливим мовотворчим фактором і чинником національного спілкування.

Об'єкт дослідження: 486 фразеологічних одиниць, дібраних методом суцільної вибірки, із газет «День» та «Україна молода» за 2009-2010 роки.

Предмет дослідження: функціонування українських фразеологізмів у публіцистичному тексті.

Мета: проаналізувати фразеологічні засоби, які характеризують стильові особливості преси (зокрема матеріали газет «Україна молода» та «День»).

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що здійснюється комплексний аналіз функціонування фразеологічних одиниць у публіцистичних текстах, аналізуються нові фразеологізми та перехідні явища.

У лінгвістиці відомо понад двадцять визначень фразеологічної одиниці, але жодне з них не знайшло загального визнання. Найчіткішою, на нашу думку, є дефініція Л. Скрипник: «Фразеологічною одиницею звичайно називають лексико-граматичну єдність двох і більше нарізно оформлених компонентів, граматично

організованих за моделлю словосполучення чи речення, яка, маючи цілісне значення, відтворюється в мові за традицією автоматично. Фразеологічна одиниця виступає як явище соціально зумовлене, апробоване спільною свідомістю носіїв мови» [5, с. 11].

Різні вчені називають різні диференційні ознаки виділення фразеологічних одиниць, але всі вони називають три основні критерії. Саме ці ознаки – відтворюваність у процесі спілкування, цілісність значення і «надслівність» [5, с. 11] – є найістотнішими у визначенні фразеологічних одиниць. Інші ж критерії, які виділяються окремими дослідниками – дослівної неперекладності, незмінності складу, еквівалентності слову, метафоричності, експресивно-емоційного забарвлення тощо – не притаманні усім фразеологізмам, «а по-друге, не допомагають розрізняти фразеологічні і нефразеологічні одиниці мови» [5, с. 11].

У публіцистиці найбільш широко використовуються такі різновиди народно-розмовної фразеології, як прислів'я («*Не відкладай на завтра те, що можна зробити сьогодні!*» (День № 27, с. 1)) та приказки («*Місяць лютий питає, чи взутий. Найближчими днями синоптики обіцяють нестійку погоду*» (УМ № 19, с. 2)). Також розповсюдженими є крилаті вислови («*Тепер часи, коли не було гарячої, зате текла холодна (вода), згадуватимуться як манна небесна*» (УМ № 154, с. 2)), літературні цитати («*Відпочивати, звісно, теж необхідно. Але, як зазначав Бернард Шоу, – вічні канікули – гарне визначення пекла!*» (День № 27, с. 1)), професійні вислови та вислови термінологічного характеру («*Зараз на фабриці повним ходом готуються до випуску колекції дитячого і підліткового взуття «Осінь-Зима-2010»*» (УМ № 210, с. 5)), афоризми та сентенції («*Історія повторюється двічі: перший раз у вигляді трагедії, другий – у вигляді фарсу...*» (День № 16, с. 1)).

Подібно до фразеологізмів мовні кліше та штампи відтворюються в мовленні і функціонують як мовні одиниці. Проте «у них немає семантичних зсувів, як у фразеологічних одиниць, зв'язок компонентів вільний, як і у вільних синтаксичних словосполученнях» [3, с. 84]. Тому такі сполучення вважають явищем перехідного типу, що поєднує в собі властивості вільного синтаксичного словосполучення і фразеологічної одиниці. Це, як правило, вільні синтаксичні словосполучення, які характеризуються тимчасовістю існування готових формул мови. Наприклад: «... *дефіцит вугілля*

газової групи зумовлюється великим попитом на нього енергетиків та металургів» (День № 29-30, с. 10).

У мові засобів масової інформації функціонують загальнономовні, трансформовані та неологічні фразеологізми.

Фразеологізми, що використовуються у публіцистиці без зміни структури і семантики, «не мають ніяких додаткових експресивно-стилістичних відтінків, крім тих, які є їм органічно властивими» [4, с. 121]. Такі фразеологізми зберігають структуру, семантику і стилістичні властивості, що характерні їм у загальнономовному використанні. Це можуть бути як стилістично нейтральні, так і експресивно забарвлені фразеологічні одиниці.

Для підсилення експресивності та привернення увагу читача автори газетних текстів уживають фразеологічні синоніми: «*Знаєте, песиміст – це добре проінформований реаліст, але розуміння реалій – не привід **опустити руки та впасти в депресію***» (День № 234, с. 3); антоніми: «*Якщо це достойно, бо мистецтво ж річ така – ніхто не гарантує, що це буде високоякісно – з 10 чи 20 один твір буде вдалим і слава Богу, щось **підє на полицю** і не буде виконуватися, а щось **підє в життя** – без втрат не буває*» (УМ № 190, с. 11). Варто зазначити, що фразеологізми вступають в антонімічні або синонімічні зв'язки як між собою, так і зі словами вільного вжитку, вільними словосполученнями. Також використовується полісемія фразеологічних одиниць: Поставити хрест: 1) переставати покладати надії на когось, щось; зневіритися у когось, чомусь. 2) переставати займатися чим-небудь, робити щось: «... бо це може **поставити хрест** на попередніх здобутках України, які були, щоб там не казали *шугричі*» (УМ № 12, с. 17); «*Такий підхід, по суті, **ставить хрест** на промисловому використанні рослини*» (УМ № 190, с. 7).

Характерним явищем використання фразеологічних одиниць у публіцистиці є подвійна актуалізація. Термін «подвійна актуалізація» містить вказівку на паралельне сприйняття значення фразеологізму й співзвучного йому вільного словосполучення. Наприклад: Махнути рукою «перестати займатися ким-, чим-небудь, турбуватися про когось, щось» і махнути рукою «як рух»: «*Коли поділився «божєвільними» думками з колегами, вони тільки знизали плечима, а науковий керівник, якому подобалась наполегливість підопічного, доброзичливо **махнув рукою**: «Якщо хочеш довести їх правильність, то пробуй»...»* (УМ № 19, с. 9).

Існує й неодночасна актуалізація, характерна не тільки для фразеологізму в цілому, а й для окремих його компонентів: *«Ба більше: оскільки Україна так і не стала сьогодні вповні історичною нацією-державою, то для неї притаманні такі собі «кола замкненого часу», або – у кращому разі – звичка **наступати на ті самі граблі** ногами кожного нового покоління, а то й частіше. Одними з цих **граблів** є прагнення ствердити власну позицію за будь-яку ціну...»* (День № 16, с. 1).

Фразеологічним одиницям властива тенденція «до оновлення компонентного складу, до урізноманітнення морфологічного оформлення і синтаксичної організації» [5, с. 120].

Явище змінності фразеологічних одиниць називається варіантністю. Фразеологічні варіанти сприяють урізноманітненню форм вираження і відбивають життя фразеологізмів у мові.

Українські журналісти використовують варіанти фразеологізмів, оскільки в одному фразеологізмі стикаються компоненти різних стилістичних шарів. Сталі звороти при цьому поширюються здебільшого для вираження жартівливого, гумористичного або сатиричного ставлення до явища.

Мовознавці розрізняють лексичні варіанти (відбуваються зміни в лексичному складі), граматичні, або формальні варіанти (зміни торкаються структури ФО), а також лексико-граматичні, або змішані варіанти.

«Лексичні варіанти ФО виникають найчастіше внаслідок синонімічних змін компонентів», – зазначає Л. Скрипник [5, с. 123]. У такому випадку у складі фразеологізмів функціонують семантично рівноцінні лексеми. Наприклад: *«... певно, абсолютно не орієнтуєтесь в основних питаннях збереження біосфери і природних ресурсів, інакше Ви **закрили б рота** параноїкам із «золотого мільярда»* (УМ № 4, с. 5); *«Хоча, не виключено, колега-юрист просто **приїхав заткнути рота** некерованому соратнику»* (УМ № 4, с. 4).

Щодо граматичних варіантів фразеологічних одиниць, то одним з активних чинників, що зумовлюють їх появу є «явища паралелізму, властиві фонетичному, морфологічному та синтаксичному рівням мови» [5, с. 130]. *«В обох клубах гра будується на лідерах: **тон задають** Леброн Джеймс та Дірк Новицьки відповідно»* (УМ № 234, с. 22); *«Причому нову **тональність** американо-російським перемовинам **задав** російський прем'єр-міністр Володимир Путін»* (День № 1, с. 3).

Фразеологічні варіанти, що різняться між собою одночасно і лексичним складом і окремими елементами структури, називаються лексико-граматичними (або змішаними) варіантами. Цей тип варіантів найпоширеніший.

Фразеологічні одиниці можна зустріти в тексті і в тій формі, в якій вони зафіксовані в словнику, й у видозміненій, трансформованій» [2, с. 56]. Трансформація (лат. *transformatio*) – «це видозміна фразеологічних одиниць з певною стилістичною настановою. Можливість видозміни фразеологізмів ґрунтується на збереженні внутрішньої форми їх, нарізно оформленості та на відносній стійкості» [3, с. 127].

Найпоширенішими способами трансформації фразеологізмів є: заміна компонентів («*Тому треба 2-3 сезони **пройти через нас**, щоб отримати свою аудиторію*» [УМ № 190, с. 8], – пройти через руки), контамінація – поєднання двох або більше частин фразеологічних одиниць («*Минулого року **як сніг серед літнього дня** приголомшила новина про те, що Київська міська рада примусово виселяє музей із приміщення через несплату оренди в сумі 16 тис. грн.*» (УМ № 19, с. 13), – як грім серед літнього дня, як сніг на голову), редукція («*Значить, ми **відкрили** справді виконавця європейського рівня, а це не так просто*» (УМ № 190, с. 10), – відкрити еру), вільний переклад та фразеологічна алюзія («***Якщо вже смішити Господа своїми планами, нехай вони не будуть дріб'язковими***» (УМ № 154, с. 8) – хочеш насмішити Господа – розкажи йому про свої плани). Але досить часто журналісти використовують одночасно декілька прийомів авторської інтерпретації фразеологізмів.

Одним із найпотужніших джерел поповнення лексичного фонду кожної мови є словотворення. У мові сучасних українських газет функціонує багато відфразем, що утворені на базі фразеологічних одиниць: «... *український глядач **перебірливий**, у нього **спрацьовує чуття**: це – правда, а тут – **окозамилування***» (УМ № 7, с. 17) – замилювати очі.

Поява в сучасній українській мові значної кількості новотворів – цілком закономірне явище. Найбільш плідно неологізми продукуються, засвоюються й активно функціонують у мові ЗМІ, бо вона «об'єднує в собі жанрові й стильові різновиди, елементи всіх інших стилів» [6, с. 3]. Більша частина нових фразеологізмів містить у своєму складі просторічні елементи: «*Що**правда**, часом швидко*

«в`їхати» в тему заважає надмірне використання професійної лексики запрошених спеціалістів» (УМ № 32, с. 17).

Поява великої кількості нових понять у зв'язку з розвитком технічних засобів, у змінених соціально-політичних умовах зумовлює потребу номінації та образної оцінки явищ дійсності, характерних для нової епохи та появу власне нових фразеологічних одиниць. Тому «наступ науково-технічних фразеологічних відшарувань» [8, с. 26] цілком очевидний і очікуваний. Наприклад: *«Через світову павутину» спілкуються зі студентами викладачі Інституту журналістики Київського національного університету імені Тараса Шевченка»* (УМ № 210, с. 3).

Термінологічні словосполучення вжиті переносно, сприймаються як фразеологічні одиниці, «що перебувають у нових лексико-семантичних і лексико-граматичних зв'язках з іншими словами, виконують нову стилістичну функцію» [1, с. 38]: *« – Зараз ми спробуємо з першого дублю»* (УМ № 30, с. 12).

Кількісне зростання фразеологічних одиниць нерідко супроводжується пристосуванням старих фразеологізмів до подій сучасності шляхом оновлення їх образної основи: *«Хоч би як ми прагнули рівнятися на Європу, до тамтешніх стандартів нам – як до Брюсселя рачки»* (УМ № 4, с. 5).

Таким чином, у мові сучасної публіцистики функціонують загальнономовні, трансформовані фразеологізми та фразеологізми-новотвори. Фразеологія органічно входить до системи експресивно-стилістичних засобів живого мовлення і є невичерпним джерелом стилістичного збагачення літературної мови. «Подальше вивчення фразеологізмів – проблема майже «вічна» і повсякчас актуальна для лінгвістів-лексикологів, бо поява й використання фразеологізмів на нашій планеті не обмежена ні просторовими, ні часовими рамками» [7, с. 86].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Н. Народження нових фразеологізмів // Українська мова і література в школі. – 1984. – № 1. – С. 38-40.
2. Григораш А. М. Трансформація складу фразеологізмів у газетних текстах // Система і структура східнослов'янських мов. – К., 1987. – С. 56-60.
3. Пономарів О. Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник. – К.: Либідь, 1992. – 248 с.
4. Прадід Ю. Ф. Загальнономовні фразеологізми і газетний контекст // Українське мовознавство. Респ. міжвід. збірн. – Вип. 18. – К., 1991. – С. 121-127.

5. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. – К.: Наукова думка, 1973. – 280 с.
6. Стишов О. Лексичні й стилістичні неологізми в ЗМІ з погляду мовної культури // Культура слова. – К.: Наук. думка. – 1999. – Вип. 52. – С. 3-12.
7. Теклюк В. Фразеологізми й народна мудрість // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. – Вип. 11. – Серія: Філологія. – Вінниця, 2009. – С. 86-89.
8. Ужченко В. Д. Авксентьев Л. Г. Українська фразеологія: [Навч. посібник для філол. фак. ун-тів]. – Х.: Основа, 1990. – 167 с.
9. Ужченко В., Ужченко Д. Фразеологічний словник української мови. – К.: Освіта, 1998. – 227 с.